

Валерій ДІДУХ

**ПОВЕРНЕННЯ
ЗОФІЇ РОКОСОВСЬКОЇ**

**POWROT
ZOFJI ROKOSSOWSKIEJ**

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК
ББК

Д44

Д44 **Дідух В.**
Повернення Зофії Рокосовської. Powrót Zofji Rokossowskiej —
Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 112 с.

ISBN 978-966-10-2674-1

Автор знайомить читача зі святами, обрядами, піснями, віруваннями, методами лікування, казками, загадками, які були записані у селі Юрківщина Звягельського повіту Волинської губернії (нині Новоград-Волинський район Житомирської області) у середині XIX ст. Зофією Рокосовською.

УДК
ББК

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-2674-1

© В. Дідух, 2012
© Навчальна книга – Богдан,
майнові права, 2012

Загадкова Зофія Рокосовська

Ім'я Зофії Рокосовської (вона полька за національністю) — видатного етнографа Волині другої половини XIX ст., не згадується у жодному фольклористичному словнику. Про неї немає жодної згадки й у польських енциклопедіях, лише в Енциклопедії Українознавства (Т. 7. Львів, 1998 р., перевидання в Україні) згадується її ім'я. Цей факт вражає, адже саме Софія Рокосовська записала транслітерацією (українська мова передана польськими літерами) у с. Юрківщина Звягельського повіту Волинської губернії (нині Новоград-Волинський район Житомирської області) близько 450 обрядових, ліричних, колицьких і баладних пісень, близько сотні казок, описала обряди, вірування краян, рослинний світ місцевості і його лікувальні властивості. Зібраний нею фольклорний матеріал займає обсяг близько 400 друкованих сторінок. Чи є ще на Україні село, яке удостоїлося такої ж честі, як Юрківщина?

Наведемо найвизначніші праці дослідниці: «Wesele i piesni luda Jurkowszczyzny w pow. Zwiahelskim na Wolyniu. «(Zbior wiadomosci do antropologii krajowej. — Krakow, 1883. — t. 7. — 150 — 243)», «O swiecie roslinnym, wyobrazenia wierzenia i podania ludu we wsi Jurkowszczyzny» (там само, т. XIII, с. 183, 199.) і с. 14 — 118, т. I, II.), «Bajki ze wsi Jurkowszczyzny» (Materialy antropol., archeol., etnogr. 1897, t. 7. s. 14 — 118.).

Зофія Рокосовська зростала у родині поміщиків Рокосовських, власників села Юрківщина, де, за переписом 1911 року, було 162 хати і проживало 565 жителів. Родина Рокосовських володіла 977 десятинами землі. Господарство вела Фекла Рокосовська, бо

її чоловік Болеслав, який побудував у селі дерев'яну каплицю, постійно у своєму маєтку не проживав.

Їхній син, Людвіг Рокосовський, брав активну участь у підготовці до видання визначної пам'ятки польської краєзнавчої літератури, вершини її досягнення XIX ст.— «Słownik Geograficzny...». У словнику містяться його статті про місто Звягель і села Звягельського повіту. Укладачі словника згадують і про деякі праці Зофії Рокосовської.

Станіслав Міхальський, згадуючи своє навчання у м. Рівному впродовж 1874–1881 рр., відзначав, що в ті часи учасником прогресивного руху польської молоді була там і панна Зофія Рокосовська.

Промінчик світла на вивчення життєвої дороги Зофії Рокосовської пролив і Волинський Єпархіальний вісник: «На свято Покрови (14. X. 1905 р.) дочка поміщика с. Юрківщина Зофія Рокосовська, римо-католицького віросповідання, пожертвувала 140 руб. на встановлення іконостаса в місцевій церкві».

Оце, на превеликий жаль, і все, що ми знаємо про життя невторомного етнографа Волині Зофії Рокосовської.

Дослідження Зофії Рокосовської були опубліковані у виданнях Антропологічної комісії Краківської академії наук, у журналах «Вісла» (Краків) і привернули увагу І. Франка, В. Гнатюка, Й. Коперницького, Ф. Крауса, М. Сумцова. А через століття до її праць звернулася І. Коваль-Фучило — співробітниця відділу фольклористики інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського.

Зофія Рокосовська донесла до нас через віки тодішню мову краян, зберегла для нас тонкощі їхнього духовного світу.

Коли гості засідали за стіл, то кума між ними розділяла той хліб, який вона тримала за пазухою у церкві під час обряду хрещення.

Потім баба-пупорізка приступала до так званих зливин, які відбувалися таким чином: якщо народився хлопчик, то мати ставала на сокиру, на якій була відтята пуповина дитини при її народженні, одна з жінок тримала перед нею миску, а баба, посипаючи її руки збіжжям і зливаючи на них свячену воду, промовляла: «Очищаю твою душу від гріха твого». Навзаєм мати дитини робила те саме і казала бабі: «Очищаю твої руки від мого бруду»; потім падала до її ніг, цілувала бабі руку і дякувала за працю.

Якщо ж народжувалася дівчинка, то під час «зливин» мати дитини стояла на веретені і на гребені до прядіння, які підкладала дитині під пуповину при її обтинанні. Потім баба кропилом із освяченого зілля кропила породіллю і всіх присутніх, посипала їхні голови збіжжям, а на батька і кума сипала цілу пригорщу. Те кропило клали пізніше дитині в купіль.

Після закінчення зливин починалося частування. Баба спочатку чаркувала з матір'ю дитини, та робила так само і дарувала їй подарунок, який складався з буханця хліба і перкалю на спідницю чи полотна на сорочку. Тоді всі гості починали чаркувати з матір'ю і збирати гроші дитині «на мило». Після цього баба роздавала всім присутнім букети: якщо народжувався хлопчик, то букети робили зі збіжжя, якщо дівчинка, то з квітів, а взимку — з пір'я і ягід, причому, до кожного промовляла: «Прошу вас на горілочку за квіточку». Кожен давав бабі за отриманий букет 2 гроші, проте баба вимагала більше, на що присутні відповідали жартами: один обіцяв привезти дров, інший — поремонтувати подерті чоботи... На що вона кожному відказувала, що має свого діда, який їй те зробить. Під час обіду співали багато жартівливих і сороміцьких пісень. Найбільше в тих співах відзначалася баба:

1. Оченькі мої заспані,
Сусідонькі мої кохані,
Як я з вами зойдуся,
Горілочки нап'юся.
До кужелю ручкі дрозжать,
А кілішка добре держать.

2. Ой пила б я пила,
Коли чарка мала;
Хілю, хілю — не тече,
Коло серця пече.
На здоров'я пилося,
По запасці лилося,
По зеленій полі
На здоров'є кумі.

3. А ворогів колька коле,
Що я не йду жати в поле;
Нажнуть мені добрі люде,
На рік з мене хліба буде.

Під вечір чоловіки везли бабу до корчми прати подарунок. Перед від'їздом біля хатнього порога клали перевернуту борону і запрошували бабу сідати, вона відмовлялася, бо казала, що звикла їздити в кареті чи на возі. Після довгих вмовлянь її сadowили в сани чи в невеликий возик і тягнули. Баба, їдучи до корчми, співала:

4. Ой вже наші на капусту орють,
Нашу бабусеньку до корчомкі везуть.
В нашом саді-винограді соловейкі поють,
А в нашої корчомці товариші п'ють.
Бабусенька наливає, кумусенька випиває,
На здоров'є кумі, на здоров'є кумі.

Chleb w obrzędach

Chleb od urodzenia aż do śmierci człowieka jest niezbędny przy wszystkich obrzędach. Po narodzeniu dziecka, ojciec tak zwanym zwarem, tj. chlebem i wódką, idzie zapraszać na chrzciny rodziców swoich, jeśli osobno mieszka, rodziców żony, chrzestnych stron obu, poważniejszych krewnych, których pragnie mieć na chrzcinach. Ci wszyscy przychodzą na owo przyjęcie i przynoszą też swój chleb i wódkę.

Na weselu pominąwszy korowaj i kołaczki, które są zwykle pszenne, chleb ma znaczenie ważniejsze: przed ślubem ojciec błogosławi obrazem, matka chlebem, gdy jadą do ślubu, ojciec, a jeśli nie żyje to matka, przeprowadzają młodych przez wrota, żegnając ich chlebem. Gdy przyjadą od ślubu też spotykają się z chlebem, odjeżdża młoda z mężem, dają jej chleb i obraz w ręczniku i to trzyma na kolanach. W chacie mężowskiej teścia spotyka z chlebem.

[...] Na śródpościu gospodynie, u których jest bydło rogate pieką krzyże, «chresty» z żytniego ciasta, dwa wałeczki na krzyż złożone. Te krzyże rozdają bydłu albo w tenże dzień, lub gdy pierwszy raz na paszę wychodzi, czasem i sami jedzą; ma to zabezpieczyć od bólu krzyży.

Na Wielkanoc prócz paski (bułka pszenna) niosą do święcenia chleb z wetkniętą grudką soli.

Gdy urządzają przenosiny do nowej chaty, tak zwane ochiszczyny, i spraszają gości, każdy z zaproszonych przychodzi z chlebem. Do nowej chaty wnoszą chleb i kurę. To powinno przemocować i dopiero się ludzie wprowadzają.

Chleba bochenek leży zawsze na stole, przykryty jednym końcem obrusa, nóż obok. Jest w wielkim poszanowaniu; na ziemi znalezione podnoszą i całują, często bardzo wyrażają się «chlib światoj», jednak i do różnych praktyk guślarskich bywa używany, nieraz nawet w szkodliwych zamiarach.

Przesady gospodarskie

W pierwszy dzień siejby jesiennej, już tylko niektórzy starzy gospodarze na miedzy swego pola kładą obrusek i chleb z solą, a pierwszy rzut jest ziarnem z wianka poświęconego. Jeśli gospodyni nie dopatrzyła lub zapomniała bochenka, albo pieroga w piecu, i ten przenocuje w nim, wtedy nabiera własności oddalających grad. Obchodzą z nim swe pola w lecie i często zostawiają w tym miejscu, skąd się obchód zaczęło. Jeśli do proszku z podobnego chleba dodać proszek ze spalonego wróbla w Wigilię Nowego Roku i to wysiać razem z konopiami lub prosem siejąc je na wiosnę, wróble ziarna tego wypijać nie będą. Jeśli pierworodny upiecze zupełnie sam bochenek chleba, ale to zacząwszy od narąbania drew i zapalenia w piecu, wody przyniesie, rozczyni, zamiesi aż do wyjęcia z pieca zupełnie bez niczyjej pomocy, chleb ten jest pomocny od ognia, ptactwa, gradu. Obchodzi się z nim i żegna zagrożone miejsca i budynki.

[Z. Rokossowska, Chleb, «Wisła», t.13, 1899.]

Словник діалектних і маловживаних слів

1. Гурок — огірок.
2. Діверко — брат дружини.
3. Десятина — міра землі, розмір не був постійним, щойно з 1753 р. Російський царський уряд дав розпорядження, що 2400 кв. сажнів дорівнює одній десятині (1,0925 га). Від 14.09.1918 р. була впроваджена нова метрична система.
4. Дрик, дрік — рослина.
5. Жменька — жменя.
6. Загніт — солома або тріски, які використовували для того, щоб хліб загнітився.
7. Заноза — палка, яку просовують в кінці ярма і яка запирає шию вола.
8. Зложити — скласти.
9. Зовиця — сестра чоловіка.
10. Кибалка — старовинний жіночий убір, що має форму півмісяця.
11. Книш — рід хліба із закрученими всередину краями, змащений свинячим салом чи конопляною олією.
12. Криж — хрест.
13. Кужівка — частина прядки у вигляді кілка, на який намотують пряжу.
14. Кужіль — прядиво або вовна.
15. Лішка (лишка) — лисиця.
16. Макотра — глибока миска.
17. Морих — мурава.
18. Мужличок (шличок) — рід шапочки.
19. Облава — натовп.
20. Обрус — скатертина.
21. Покравати — різати на шматки.
22. Половиця — полова.

23. Починок (постіл) — пряжа, намотана на веретено, або кількість пряжі.

24. Серпанок — легка прозора тканина, головний убір заміжньої жінки, що має вигляд шарфа.

25. Скривати — одягати на голову молодої жіночий головний убір: очіпок, намітку.

26. Студня — колодязь.

27. Талір, талірка — тарілка.

28. Твар — лице.

29. Теслиця — вид різця, яким вирізали дерев'яні ложки.

30. Трензель — вуздечка з вудилами.

31. Тягло — робоча худоба в сільському господарстві.

32. Фаска — кадушка для масла.

33. Хібати — колихати.

34. Черчик — пісок, жовтий чи червоний.

35. Шостак — монета в три копійки (шість грошей).

36. Юлиця — вулиця.

Список літератури

1. Волинські епархиальні ведомості. — № 33, 1905 г.
2. Гнатюк В. ЗНТШ. — 1898. — Т. XXV. — С. 41-44.
3. Дідух В. Ярунщина. — Тернопіль, 2010. — С. 27, 28, 74-122.
4. Дідух В. Зофія Рокосовська — збирач і дослідник українського фольклору на Волині // Літературний Тернопіль. — 2011. — № 1. — С. 123-126.
5. Енциклопедія українознавства. — Т. 1. — Львів, 1993 .
6. Коваль-Фучило І. Софія Рокосовська — збирач фольклорних скарбів Звягельщини (Дослідники українського фольклору: невідоме і маловідоме). — Київ, 2008. — С. 315-319.
7. Franko I. Kwartalnik historyczny. — 1888. — Т. II. — S. 268-273.
8. Kopernicki I. Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wolyniu (Zbiór wiadomości do antropologii krajowej — Krakow, 1887. — t. XI. s. 131 — 11. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego... — T.3. — С. 463, 1882.
9. Rokossowska Z. «Wesele i piosenki ludu Jurkowszczyzny w pow. Zwiąhelskim na Wołyniu». (Zbiór wiadomości do antropologii krajowej). — Krakow, 1883. — t. 7. — 150-243.
10. Rokossowska Z. «O świecie roślinnym, wyobrażenia wierzenia i podania ludu we wsi Jurkowszczyzny» (там само, т. XIII, с. 183, 199).
11. Rokossowska Z. «Bajki ze wsi Jurkowszczyzny» (Materiały antropol., archeol., etnogr. 1897, t. 7. s. 14-118).
12. Rokossowska Z., Chleb, «Wisła», t. 13, 1899.
13. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego... — Т. 3. — С. 463, 1882.
14. Там само — Т. 7. — С. 248-252, 1892.
15. Там само — Т. 15, ч. 2. — С. 8, 32, 33, 1902.

Зміст

Загадкова Зофія Рокосовська.....	3
Різдвяні свята	5
Запусти	7
Великий піст.....	7
Великий тиждень (Білий тиждень).....	8
Великдень.....	9
Навський тиждень.....	10
Русалчин тиждень.....	11
Купала (день св. Івана Хрестителя).....	12
Обжинки.....	13
Ілля і Паликопи.....	14
Маковея.....	14
Спаса.....	14
Засівки.....	14
Св. Катерини.....	15
Св. Андрія.....	15
Весілля і пісні краю.....	16
Ладне (гарне) весілля.....	44
Негарне весілля.....	47
Народження дитини: родини, хрестини, зливки.....	48
Пісні.....	52
Казки.....	76
Народна медицина.....	81
Оповіді краян.....	82
Вірування і звичаї краян.....	83
Загадки.....	88
Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na wołyniu.....	90
Wiosnianki.....	92
Gry wiosenne.....	92
Wiośnianki właściwe.....	96
Gry dziecinne.....	101
Wielkanoc.....	104
Chleb w obrzędach.....	106
Przesady gospodarskie.....	107
Словник діалектних і маловживаних слів.....	108
Список літератури.....	110

Науково-популярне видання

ДІДУХ Валерій Дмитрович

Повернення Зофії Рокосовської
Powrót Zofji Rokossowskiej

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактор *Лілія Мусіхіна*

Художник *Володимир Басалига*

Комп'ютерна верстка *Нелі Домарецької*

Підписано до друку 6.11.2012 Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times. Умовн. друк. арк. 6,51. Умовн. фарбо-відб. 6,51.

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга — Богдан, просп. С.Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-19-66; 52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com
www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-2674-1

